

MORMINTELE SARMATICE DE LA PRĂJENI (JUDEȚUL BOTOȘANI)

Nicolae URSULESCU^a, Valeriu SÎRBU^b, Liana OȚA^b, †Paul ȘADURSCHI, Maria DIACONESCU^c

^a Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași; e-mail: n.ursulescu@gmail.com

^b Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București; e-mails: valeriu_sirbu@yahoo.co.uk, loredanaota@yahoo.com

^c Muzeul Județean Botoșani; e-mail: maryadya@yahoo.com

Keywords: Prăjeni, Sarmatians, burials, funerary ritual, grave goods, pottery, adornments, dress items, toilet implements

Abstract: Between 1985 and 1988, 14 Sarmatian graves were excavated at Prăjeni (Botoșani County), in the locations known as Alimândra, Nelipești, Țarnă and Lutărie 2. These graves have not been systematically published but information about them may be found in the literature published so far. The authors intend, by this contribution, to publish the data concerning the Sarmatian finds of Prăjeni. Out of the 14 graves uncovered there, which could be considered as belonging to the Sarmatians, 13 are secondary burials in tumuli – five in Tumulus III from Prăjeni – Alimândra, two in Tumulus IV of the same location, one in the mound of Nelipești and five in the tumulus from Prăjeni – Țarnă. Considering the five Sarmatian graves from Prăjeni – Țarnă as secondary burials in older tumuli might, at first sight, arise some doubts. The authors consider that the main criterium was the intention of those who buried the dead to choose a higher ground, as they were not aware that, during the late first century AD, what it looked like a higher ground, was, in fact, soil that had slid from the southern slope of a Bronze Age tumulus. Most of the 13 graves in discussion are oriented along the N–S axis, with variations, with only two exceptions (WSW–ENE and S–N). Dorsal decubitus, with arms and legs stretched was recorded for six deceased. Reinhumation seems to be attested in Grave 4 of Tumulus III from Alimândra, where the long bones and the ribs have been arranged somehow radially around the skull and the pelvis. Grave goods were deposited in all the 13 Sarmatian secondary graves in older tumuli from Prăjeni. Except for Grave 3 in Tumulus IV from Alimândra, and possibly Grave 4 in Tumulus III of the same location (where only a pottery fragment was found), all the other 11 graves contained pottery vessels, either one (nine cases), or two (two cases). These vessels are, mainly, hand-made. The wheel-made pottery is less frequently found (five cases). Besides pottery, other categories of grave goods, such as adornments (beads, earrings, pendants, bracelet, and bells), dress items (brooches), toilet implements (mirrors), household tools (spindle whorls), and weapons were deposited in the Sarmatian graves of Prăjeni, too. The great number of items that the Sarmatians living in the area took over from the Dacians (the hand-made mug from Prăjeni – Țarnă Grave 2, the small mug from Grave 7 at the same location, the profiled brooches from Prăjeni – Alimândra Tumulus IV Grave 3 and Țarnă Grave 2, the pendants made of profiled bars from Alimândra Tumulus III Grave 3 and Țarnă Grave 9, maybe also the bucket-shaped pendants found in this last grave) should also be mentioned. The items of Dacian origin found in the graves of Prăjeni indicate the fact that some of the burials took place after the Sarmatians established relationships with the Dacians in the area, indicating a certain time span, difficult to estimate, elapsed between the precise moment of their arrival in this territory and the burials. Generally speaking, the secondary graves of the tumuli from Prăjeni can be dated between the second half of the first century AD and the first half of the next century. The five graves in the tumuli from Prăjeni – Țarnă may be of a later date than the graves in the tumuli from Alimândra and Nelipești, if we take into account the presence in three burials of the grave goods of Dacian origin. The grave from Prăjeni – Lutărie 2 differs from the previously analysed graves, as concerns the layout (flat grave), the location (grave in a settlement) as well as the grave goods. The little girl, less than seven years old was buried only with adornments: a necklace of beads and pendants, earrings and a bracelet whose analogies suggest a chronological framing in the third century AD.

Cuvinte-cheie: Prăjeni, sarmați, morminte, ritual funerar, inventar, ceramică, piese de podoabă, piese de port, obiecte de toaletă

Rezumat: Între anii 1985 și 1988 au fost cercetate 14 morminte sarmatice la Prăjeni (jud. Botoșani), în punctele Alimândra, Nelipești, Țarnă și Lutărie 2. Mormintele nu au fost publicate sistematic, dar informații despre ele pot fi găsite în literatura apărută până în acest moment. Scopul acestui articol este acela de a publica datele referitoare la descoperirile sarmatice de la Prăjeni. Din cele 14 morminte descoperite la Prăjeni, care pot fi cu certitudine atribuite sarmaților, 13 sunt înmormântări secundare în tumuli – cinci în tumulul III de la Prăjeni – Alimândra, două în tumulul IV din același punct, una în movila de la Nelipești și cinci în tumulul de la Prăjeni – Țarnă. Enumerarea celor cinci complexe funerare sarmatice de la Prăjeni – Țarnă în rândul înmormântărilor secundare în tumuli mai vechi ar putea ridica, la prima vedere, semne de întrebare. Criteriul de bază, în opinia autorilor, a fost intenția celor care au realizat înmormântarea de a alege o formă mai înaltă de teren, neștiind că ceea ce, la sfârșitul secolului I p.Chr., se vedea ca o ridicătură a terenului era, de fapt, doar pământul scurs pe panta de sud a tumulului ridicat în cursul epocii bronzului. Majoritatea celor 13 morminte aflate în discuție sunt orientate pe axa N–S, cu variații, excepțiile fiind doar două (VSV–ENE și S–N). Poziția decubit dorsal, cu brațele și picioarele întinse, a fost observată în șase cazuri. Reinhumarea pare să fie atestată în M. 4 din T. III de la Alimândra, unde oasele lungi și coastele au fost așezate oarecum radial în jurul craniului și al bazinului. Toate cele 13 înmormântări sarmatice secundare în tumuli mai vechi de la Prăjeni au avut inventar. Cu excepția M. 3 din T. IV de la Alimândra, posibil și a M. 4 din T. III din același punct (unde s-a găsit doar un fragment ceramic), în toate celelalte 11 morminte s-au depus vase ceramice, în număr de unul (nouă cazuri) sau două (două cazuri). Vasele sunt lucrate, cu precădere, cu mâna. Ceramica lucrată la roată este mult mai puțin întâlnită (cinci cazuri). Pe lângă ceramică, alte categorii de piese de inventar depuse în mormintele sarmatice de la Prăjeni sunt obiectele de podoabă (mărgele, cercei, pandantive, brățară, clopoței), piese de port (fibule), piese de toaletă (oglinzi), piese de uz casnic (fusaiole), arme. Ceea ce ar mai trebui menționat este prezența numărului destul de mare de piese pe care sarmații le-au preluat de la daci (cana lucrată cu mâna de la Prăjeni – Țarnă M. 2, cănița din M. 7 din același punct, fibulele puternic profilate de la Prăjeni – Alimândra T. IV M. 3 și Țarnă M. 2, pandantivele din bară profilată de la Alimândra T. III M. 3 și Țarnă M. 9, posibil și pandantivele în formă de căldărușă din acest ultim mormânt). Prezența pieselor de origine dacică în mormintele de la Prăjeni este un indiciu important al faptului că unele dintre înmormântări au avut loc după ce sarmații au stabilit relații cu dacii din regiune, ceea ce presupune un interval de timp, greu de estimat precis, scurs între momentul propriu-zis al sosirii într-un teritoriu și amenajarea înmormântărilor. Datarea generală a mormintelor secundare din tumulii de la Prăjeni este una timpurie, în intervalul de timp ce cuprinde a doua jumătate a secolului I p.Chr. și prima jumătate a secolului următor. Nu este exclus ca cele cinci morminte din tumulul de la Prăjeni – Țarnă să fie mai târziu decât mormintele din tumulii de la Alimândra și Nelipești, având în vedere prezența, în trei complexe funerare, a pieselor de origine dacică.

Mormântul de la Prăjeni – Lutărie 2 se deosebește de mormintele discutate anterior atât ca amenajare (mormânt plan), amplasare (mormânt practicat într-o așezare), cât și ca inventar. Fetița, cu vârsta mai mică de șapte ani, a fost înmormântată doar cu piese de podoabă: colier din mărgelă și pandantive, cercei și brățară, ale căror analogii pledează pentru o încadrare în secolul al III-lea.

Cele 14 morminte sarmatice de la Prăjeni (județul Botoșani) au fost cercetate, între anii 1985 și 1988, de către un colectiv format din Nicolae Ursulescu, regretatul Paul Șadurschi și Maria Diaconescu, rezultatele cercetărilor fiind comunicate cu ocazia sesiunilor anuale de rapoarte arheologice de la Deva (1986), Timișoara (1987), Pitești (1988) și Sibiu (1989)¹. Mormintele nu au fost publicate sistematic, dar informații despre ele pot fi găsite în literatura apărută până în acest moment². Rândurile care urmează își propun să sistematizeze și să pună în circuitul științific datele referitoare la aceste descoperiri³. Pentru o lectură mai ușoară, informațiile au fost organizate de la început într-un catalog, care, pentru a fi cât mai complet, va relua, inevitabil, unele informații deja publicate în bibliografia indicată la fiecare punct sau descoperire.

În catalog, descoperirile sunt ordonate după cele patru puncte în care s-au efectuat cercetările de la Prăjeni – *Alimândra, Nelipești, Țarnă și Lutărie 2*, iar descrierea tumuliilor, a complexelor funerare și a pieselor de inventar urmează același model după care doi dintre autorii acestui studiu au mai publicat și alte morminte sarmatice⁴.

CATALOG⁵

I. Prăjeni – Alimândra

- localizare: punct aflat în stânga șoselei Prăjeni–Plugari, la 2,300 km est de centrul satului și 42,300 km față de Botoșani⁶, pe un fragment din terasa râului Miletin, între punctele *Țarnă și Nelipești*;
- cercetare: sistematică, 1986 (Nicolae Ursulescu, Paul Șadurschi, Maria Diaconescu);
- descoperiri: doi tumuli (T. III și T. IV), situați la circa 50 m distanță unul de celălalt, pe direcția N–S⁷, puternic aplatizați⁸;
- înmormântări: două morminte principale cu ocră; 13 înmormântări secundare, dintre care șapte sigur sarmatice, iar șase, lipsite de inventar, cu datare incertă (dintre care patru posibil sarmatice și una, probabil, din epoca bronzului);
- Bibliografie: Șadurschi, Ursulescu 1989, p. 289, nr. 34; Ursulescu *et alii* 1996, p. 92, nr. 212 A; Ursulescu *et alii* 1997, p. 77; Șovan 2013, p. 339, nr. 34–35.

Tumulul III (Pl. I)

- dimensiuni: inițiale 28,5 (pe axul E–V) × 25 (pe axul N–S) m; actuale 40 × 29 m, H = 1 m;

- mod de construcție (Pl. I/2–3): la baza tumulului s-a observat un strat de lut galben-deschis, suprapus de un strat de lut galben-închis, gros de aproximativ 0,25 m, ambele sterile arheologic; stratul antic de cultură, de culoare cenușiu-negricioasă (cu grosimea cuprinsă între 0,16 și 0,43 m), mai gros spre nord și mai subțire spre sud, urmează panta naturală a terenului, cu urme sporadice aparținând culturii Cucuteni; de la partea superioară a acestui strat s-a săpat mormântul cu ocră. Deasupra mormântului principal a fost împrăștiată o peliculă, groasă cam de 10 cm, de lut amestecat cu pământ negru, vizibilă pe o porțiune de 5,5 cm pe ambele părți ale gropii. La ridicarea movilei, acest strat a fost săpat, în parte, și înlocuit cu un nucleu de argilă, mai consistent în partea de sud a movilei, gros de 0,25 m, peste care s-a depus pământ negru (gros. = 0,35 m). Spre nord, nucleul movilei constă în pământ negru, amestecat cu puțin lut (gros. = 0,36 m). Pământul negru de umplutură al movilei s-a scurs spre poale, mai ales în partea ei sudică, schimbând, în decursul timpului, forma și dimensiunile tumulului – inițial, tumulul avea formă ovală, pe direcția E–V și dimensiunile 28,5 × 25 m, iar în momentul începerii săpăturilor, părea orientat pe direcția N–S și avea dimensiunile de 40 × 29 m (Pl. I/1);

- înmormântări: mormânt central cu ocră (M. 7); șapte înmormântări secundare, dintre care cinci (M. 1–4, 8) sigur sarmatice și două incerte, posibil sarmatice (M. 5–6);
- alte descoperiri: piesă de silex în S I;
- bibliografie: Ursulescu *et alii* 1997, p. 77.

M. 1 (Pl. II/1)

- rit: inhumatie;
- adâncime: -0,18 m–0,20 m;
- orientare: probabil NNV–SSE;
- poziție: întins pe spate;
- conservare: distrus în cea mai mare parte de lucrări agricole; s-au păstrat, mai ales, oasele craniului; alte oase, aparținând probabil aceluiași schelet, au fost găsite spre SSE, antrenate de plug;
- observație: se suprapune parțial, în zona capului, cu M. 2.

Inventar:

1. câteva fragmente de la un gât de amforă

- conservare: sfărâmate de plug;
- poziție: în zona scheletului.

M. 2 (Pl. II/1)

- rit: inhumatie;
- orientare: N–S;
- poziție: întins pe spate, cu brațele pe lângă corp;
- conservare: craniul și toracele deranjate, brațele nu s-au păstrat integral;
- observații: suprapus de M. 1, care a tăiat și distrus parțial craniul și toracele defunctului din M. 2; L schelet = aprox. 1,75 m;
- bibliografie: Ursulescu 2004, p. 55, 56; Ciucălău 2018, p. 34, nr. 56, p. 38, nr. 64.

Inventar:

1. Vas

- conservare: păstrat fragmentar;

inventar din mormintele publicate cu acest prilej, precum și Mihaelei Cioc și lui Mircea Dabica pentru prelucrarea ilustrației acestui articol.

⁴ Sîrbu *et alii* 2014, p. 15–91.

⁵ Abrevierile folosite sunt: H – înălțime; L – lungime; d. – diametru; d.g. – diametrul gurii; d.m. – diametrul maxim; d.f. – diametrul bazei; lat. – lățime; gros. – grosime; T. – tumul; M. – mormânt.

⁶ Ursulescu, Șadurschi 1986, p. 15.

⁷ Ursulescu, Șadurschi 1986, p. 15.

⁸ Șovan 2013, p. 339, nr. 34–35.

¹ Ursulescu *et alii* 1997, p. 78.

² Ursulescu, Șadurschi 1986; Șadurschi, Ursulescu 1989, p. 288–289, nr. 31, 34–35; Ursulescu *et alii* 1996; Ursulescu *et alii* 1997, p. 77, nr. 53; Ursulescu 2004, p. 55–56; Șovan 2013, p. 339, nr. 34–35; Ciucălău 2018. Mormintele din epoca bronzului au fost incluse în catalogul publicat de Florentin Burtănescu (2002, p. 128–130).

³ Mulțumim încă o dată lui Aurel Melniciuc, manager al Muzeului Județean Botoșani și lui Daniel Ciucălău, pentru tot sprijinul acordat pe parcursul studierii pieselor. Le adresăm mulțumiri și pe această cale lui Sebastian Ciupu, care a realizat desenele și fotografiile pieselor de